

Цитування:

Кашуба В. Г. Організаційно-творчі аспекти української циркової школи. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал.* 2021. № 2. С. 323-328.

Kashuba V. (2021). Organisational and Creative aspects of Ukrainian circus arts school. *National Academy of Culture and Arts Management Herald: Science journal*, 2, 323-328 [in Ukrainian].

Кашуба Владислав Геннадійович,
аспірант кафедри організації

театральної справи ім. І. Д. Безгіна

Київського національного університету театру,

кіно і телебачення ім. І. К. Карпенка-Карого

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4022-3626>

vladgrek616@gmail.com

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТВОРЧІ АСПЕКТИ УКРАЇНСЬКОЇ ЦИРКОВОЇ ШКОЛИ

Мета статті. Дослідити розвиток сучасної циркової освіти в Україні, зокрема такі організаційно-творчі аспекти, як структура навчального процесу, характеристики й функції освіти, її якість. **Методологія** дослідження. Дослідження спирається на першоджерела – архівні відомості щодо діяльності Київської муніципальної академії естрадного й циркового мистецтв (КМАЕЦМ). Цим зумовлено вибір методів, серед яких: історико-фактографічний – для реконструювання фактів у динаміці розвитку циркової школи; структурно-функціональний – для розгляду організаційно-творчої структури навчального процесу та функцій циркової освіти; компаративний – для виокремлення переваг та вад циркової освіти; метод систематизації та ін. методи. **Наукова новизна.** Уперше висвітлено організаційно-творчі аспекти сучасної циркової школи в Україні в структурно-функціональному контексті; виокремлено її переваги й вади. **Висновки.** КМАЕЦМ є однією з провідних циркових шкіл світу й постійно підвищує освітньо-кваліфікаційні рівні. Показником результативності школи є постійні перемоги випускників і учнів на міжнародних конкурсах, висока затребуваність українських циркових артистів за кордоном. Основними перевагами української циркової школи є: комплексність і багатовекторність підготовки, максимально практична спрямованість, орієнтація на міжнародне визнання, доступ учнів до престижних майданчиків. Серед вад: недофінансування, брак викладачів і належних приміщень, перевантаженість учнів, незадіяність роботодавців. Основними функціями циркової школи є профосвітня, виробнича, профорієнтацій, популяризації циркового мистецтва й школи, презентації українського цирку й фахової освіти у світі, просування українських циркового мистецтва та артистів.

Ключові слова: цирк, освіта, Київська муніципальна академія естрадного і циркового мистецтв, виробництво.

Kashuba Vladyslav, graduate student of the department of management of the theatre business, Kyiv National I. K. Karpenko-Kary Theatre, Cinema and Television University

Organisational and Creative aspects of Ukrainian circus arts school

The purpose of the article is to research the development of modern circus arts education in Ukraine, the organisational and creative structure of the training process, its features and functions, and the quality of education. **Methodology.** The research is based on the empirical data - archival information about the activities of the Kyiv Municipal Academy of Variety and Circus Arts (KMAVCA). This determines the methods' choice: historical-factographic – to reconstruct the facts in the circus school's development; structural-functional approach – for consideration of the organizational and creative structure of the training process and its functions; comparative method – to distinguish the disadvantages and advantages of circus education; systematization, etc. **Scientific novelty.** For the first time the organizational and creative aspects of the modern circus school in Ukraine are highlighted in their structural and functional context, and the circus education's advantages and disadvantages are covered. **Conclusions.** Ukrainian Circus Academy is one of the leading schools of circus arts worldwide and it constantly increases its educational and qualification levels. An indicator of the effectiveness of the School is the frequent winning of its graduates and students at international contests, the high demand for Ukrainian circus performers abroad. The main advantages of the Ukrainian Circus Academy are comprehensive, multi-vector, and maximally applied-oriented training, orientation to international recognition, students' access to prestigious performance stages. Among the weaknesses, there are: underfunding, lack of coaches for some rare circus genre, lack of proper training premises, excessively high students' workload exposure, and the future employers' non-engagement into students' graduation projects. The main functions of the circus arts school are professional education, production of circus art acts and performances, career guidance (enrollees' attraction), popularization of circus arts and training, presentation of Ukrainian circus arts and School abroad, Ukrainian circus arts actors and products promotion.

Key words: circus arts, training, Kyiv Municipal Variety & Circus Arts Academy, production.

Актуальність теми дослідження. Циркове мистецтво переживає останніми десятиріччями непрості випробування, серед яких втрата артистів є чи не найголовнішим. Одним із напрямів розв'язання кадрової проблеми є підготовка артистів у системі професійної освіти.

Об'єктом розгляду є діяльність Київської муніципальної академії естрадного та циркового мистецтв (КМАЕЦМ), яка була й залишається основним закладом циркової освіти і єдиним профільним закладом вищої освіти в Україні. Розгляд досвіду закладу – від становлення (1970 – 1980-ті) й переходу в нові умови (1990-ті) до сучасності – зосереджений у контексті організаційної структури навчально-творчого процесу, його слабких і сильних сторін; функцій української циркової школи, її зв'язку з ареною. Комплексне осмислення цих аспектів є кроком до вирішення кадрової проблеми цирку.

Аналіз досліджень і публікацій. Теоретичні аспекти тенденцій вищої мистецької освіти розглядають у своїх працях О. Безгін та О. Успенська (2018), Н. Бурцева (1986), М. Малихіна (2012) та ін. Ними висвітлюються окремі практичні проблеми мистецької освіти, національні риси українського цирку, аспекти становлення української циркової школи й, зокрема КМАЕЦМ, в історико-мистецтвознавчому ключі.

Утім, організаційно-творчі складові сучасної циркової школи в Україні залишаються нерозглянутими, зокрема, щодо розвитку її функціонального наповнення, оцінки її специфічних рис, якості. Разом із тим, ці аспекти є актуальними з огляду на вплив мистецької освіти на розвиток цирку.

Мета дослідження – проаналізувати організаційно-творчі складові освітнього процесу в КМАЕЦМ в розрізі функціонального наповнення циркової освіти та її якісних характеристик.

Виклад основного матеріалу. Нині вищий навчальний заклад КМАЕЦМ веде свою історію від Республіканської студії естрадно-циркового мистецтва, відкритої 1961 року в структурі об'єднання «Укрконцерт» у щойно зведеному Київському цирку на площі Перемоги. На чотирьох відділеннях (розмовних жанрів, вокальне, хореографічне та циркове) у студії викладалися як циркові та естрадні, так і театральні та мистецтвознавчі дисципліни. Одна академічна година в день відводилася на спеціальність, решта – на історію театру й цирку, сольфеджіо, музичну

літературу. Педагогічний і концертмейстерський склад сягав 40 осіб, утворюючи видний мистецький осередок: тут викладали народний артист УРСР Ю. Мажуга, заслужені артисти УРСР А. Шестопапов, І. Федорова, Б. Пузін, Р. Каченовський, заслужені працівники культури УРСР В. та О. Ялові [3, 11-20].

Виходячи з росту кадрових потреб цирку й естради, 1975 року студія реорганізувалася в Київське державне училище естрадного і циркового мистецтв (КДУЕЦМ) [16, 1]. На відміну від студії, що випускала 50-60 фахівців що-два роки, училище збільшило випуск артистів удвічі [3, 4]. Хоч «паспортною» спеціальністю значилося саме циркове мистецтво, у закладі превалювала естрада: у наборі їй відводилося 30 місць, а цирку 20 [9, 5]. Звісно, тут не обійшлося без методологічної плутанини: певні жанри в різні роки відносили то до естради, то до цирку. Розмежувати їх справді непросто. Нерідко складно буває провести чітку межу навіть між театром і циркум [10]. Чимало напрямів, як-от: пантоміма, ілюзія, ексцентрика, клоунада, розмовний жанр, лялькарство – почувають себе вдома як на естрадній сцені, так і на манежі. Разом із тим, розмовників, вокалістів і хореографів училище випускало помітно більше, ніж «чисто» циркових артистів.

Крім кількох приміщень у Київському цирку, училище орендувало ще 5 спортзалів у різних районах міста, що ускладнювало навчальний процес [7, 21-23]. Спортзали не розраховані були за висотою стелі на підготовку таких суто циркових напрямів, як повітряний політ, еквілібр на першах, акробати на підкидних дошках та ін. [13, 7]. Із багатьох циркових дисциплін бракувало педагогів, особливо з вищою освітою – такими на початку (1975 р.) були лише третина [13, 43], а дехто з педагогів-практиків не мав і повної середньої освіти. Як наслідок, час від часу незадіяними залишалися заплановані спеціальності (напр., килимової та буфонадної клоунади в 1970-ті; ілюзії-маніпуляції, пантоміми, жонгливання у 1980-ті). Це призводило до обмеження жанрів та одноманітності спеціалізацій і номерів [13, 7; 7, 20]. Бракувало також постійних баз практики; ніде було замовити оригінальний репертуар і реквізит. Учні з викладачами намагалися в межах гурткової роботи виготовити все потрібне для концертів [4; 7, 17]. Таким чином, ще з перших років обмежувальними факторами стали недофінансування, кадровий дефіцит, нестача

методичної бази, брак належних приміщень і умов для підготовки з циркових жанрів.

Велика увага приділялася популяризації училища. Викладачі періодично виїздили до народних циркових студій та спортивних шкіл у пошуках перспективних вступників, з одного боку, і для надання методичної підтримки, з іншого [8, 2]. Таким чином, уже на ранньому етапі сформувалася профорієнтаційна функція циркової школи.

Організаційна структура КДУЕЦМ від початку була типовою для радянських училищ: керівний апарат і канцелярія, навчальна частина (педагогічна рада, рада класних керівників, предметні комісії). Важливим прогресом стало запровадження в 1980 р. художньої ради, а 1982 року – методичної [16, 3]. Потреба в хударді, тобто в органі, що відповідає за організацію творчого процесу, була продиктована аналогією з підприємствами виконавських мистецтв, із якими від початку сформувалися тісні зв'язки. Також була введена посада художнього керівника, яка нерідко поєднувалася з директорською. У 1990-х хударда затверджувалася щороку й складалася з голів предметних комісій зі спецдисциплін, провідних викладачів зі спецкласів за жанрами, представників роботодавців [23, 7]. Хударда затверджувала план творчої практики на рік, її репертуар, бази, склад колективів. Курувала підготовку всіх вистав, особливо концертів переддипломної практики й звітних виступів перед громадськістю після (або під час) випускних екзаменів і захисту дипломів. Також хударда направляла учнів на конкурси всіх рівнів [5; 20].

Основною структурною одиницею організації навчально-виховного процесу в училищі були предметні циклові комісії. Вони охоплювали широке коло питань: від організаційно-творчих і методично-навчальних до підвищення кваліфікації викладачів та позакласної роботи [6].

Таким чином, за організаційною структурою училище поєднало в собі ознаки навчального закладу й мистецько-видовищного підприємства, що було зумовлено інтеграцією професійної освіти у циркову справу.

Разом зі спеціальною фаховою підготовкою учні отримували й повну середню освіту. Відповідно, термін навчання, який у студії був дворічним, в училищі збільшився до чотирьох років. Педагоги відзначали велику перевантаженість учнів, яким доводилося витримувати 8-10 уроків щодня, а потім

багатогадинні репетиції. Учнів естрадного відділення обов'язково навчали циркових спеціальностей, і навпаки. Усі студенти проходили низку «загальноспеціальних» курсів (сценічна мова, акторське мистецтво тощо). Передбачалася й фізична підготовка в обсязі майстра спорту [7, 7-13]. Підвищені вимоги мали наслідком високий «відсів»: перші ж два випуски засвідчили 20-відсоткове недовиконання плану – замість запланованих 100 випускників протягом 1979-1980 років випустилися 80 [14, 5]. Отже, усебічність підготовки мала й інший бік медалі – надмірне навантаження.

Адміністративний і викладацький склад училища з часом оптимізувався. Так, станом на 1985-86 р. він сягав 111 осіб (84 з них – штатні працівники) при контингенті учнів у 232 особи [22, 1]. Мистецькі спеціальності в цей час викладали талановиті педагогі-практики: О. Є. Біткіне, В. С. Дейніченко, В. С. Зайцева (хореографія); А. С. Заболотний, М. А. Казаков, Д. Г. Мажуго (майстерність актора); В. С. Яловий, Ю. В. Дев'ятов (акробатика), Г. С. Давиденко (режисура), К. О. Гокунь (розмовний жанр), С. А. Єршова (спів), Ф. І. Микитюк (антипод) та ін. Як результат комплексного підходу абсолютна академічна успішність перевищувала 90 % [7, 6].

Попри відсутність постійної бази для творчої практики, вона набрала серйозного організаційного рівня й масштабності. Приміром, 1980 року тільки в межах III курсу було сформовано 3 концертні бригади загальною чисельністю 43 артисти, які виїхали на тритижневу роботу в Донецьку й Волгоградську облфілармонії та в Ялтинський держцирк; ще 7 практикантів виступали самостійно на сценах столиці й регіонів [14, 20]. Справді рекордним був 1985-86 навч. р., коли силами училищних бригад було здійснено 271 концерт [7, 30]. Учні брали участь у новорічних «блакитних вогниках» на українському ТБ, працювали на головних ялинках країни (Палац «Україна», Жовтневий палац культури тощо) – і це сприяло популяризації як професії артиста, так і самого училища.

Учні під орудою режисерів-педагогів готували випускні номери, із якими починали кар'єру. Приміром, у «Союздержцирку» на межі 1980-х рр. свої проекти експлуатували випускники училища Н. та П. Міронови з В. Кусковим (акробатичний номер «Мушкетери» авторства викладачів І. Альгіна, Л. Окрента й С. Корбань); жонглери-акробати

В. Пилипович та А. Мягкоступов («Натхнення» у постановці М. Клята та А. Асланян); акробати Г. Томчук та Ю. Торлопов («Сільські залицяльники», автори: Г. Давиденко та Ю. Дьяков) та ін. [14, 21].

На підтвердження тези К. Еріксона [24] щодо переваг поєднання усебічної підготовки й цілеспрямованої практики, яке пробуджує творчі здібності, комплексний підхід до організації навчального процесу дав щедрий результат уже з перших випусків. Так, випускники 1980 р. В. Пилипович і А. Мягкоступов незабаром перемагають на престижному конкурсі «Цирк майбутнього» в Парижі й на цирковому фестивалі країн Азії (Пекін). Щороку низка вихованців і студентів поповнює лави переможців і лауреатів [21]. Протягом 1985-96 рр. майже кожен третій випускник училища став лауреатом або дипломантом різного рівня конкурсів, у т.ч. в Парижі, Пекіні, Монте-Карло та ін. Зокрема, перемоги в конкурсах міжнародного рівня здобули нині знамениті А. Вербицька, В. Кіктев, С. Воронін, В. Войтко, С. Беляков, М. Валігура, А. Залевський, Г. Струтинська, клоунські групи «Мімікрічі», «Артобстріл» та ін. Випускники училища сформували кадровий кістяк цирків, обласних філармоній, естрадних театрів, концертних підприємств тощо [15, 3-4].

Число перемог на найпрестижніших циркових конкурсах, у т.ч. у Німеччині, США, Угорщині, Росії, Китаї росло наступними десятиріччями: у 1990-х та на початку 2000-х рр. відзначилися брати Ірошнікови, Є. Пимоненко, Ю. Шавро, Т. Конобас, І. Ловигін, В. Гончаров, Р. Дмитрук, Є. Дашковський, Є. Біткіне та ін.; перемагали й викладачі училища, серед яких – золотий призер фестивалю в Парижі за режисуру 2004 р. Д. Висков [12].

Із 1988 р. КДУЕЦМ безпосередньо підпорядкувалося ГУ культури КМДА [15, 2]. У новому Статуті 1992 р. училище визначається як *вищий навчальний заклад*, що готує *молодших спеціалістів* естради й цирку, та «єдиний за специфікою навчальний заклад країни». Студенти отримують ширші можливості: зокрема, можуть достроково складати іспити й заліки, навчатися за індивідуальним графіком, завершувати навчання у скорочені терміни [23, 1-5].

Наприкінці 1980-х актуалізується питання національної ідентифікації [19]. Зі здобуттям Незалежності велика увага приділяється українській як мові викладання й, відповідно,

постає потреба перекладу репертуару, звільнення від заідеологізованості. Відкриття кордонів загострює проблему відтоку кадрів із українського цирку, тож училище робить акцент саме на цирковій спеціальності. Заклад стає традиційним учасником міських заходів на відкритих майданчиках, як-от: святкування Дня Києва, Дня Незалежності, Дня народження газети «Вечірній Київ» та ін. [17; 18].

Усе це, долаючи великі труднощі фінансового й організаційно-творчого плану, які з переходом до нової економічної моделі постійно загострювалися протягом двадцяти років. Фінансування постановки номерів цілковито лягає на плечі учнів. Утім, із приходом талановитої команди на чолі з В. Корнієнком у 2010-х КМАЕЦМ набуває статусу вищого навчального закладу IV рівня акредитації, осучаснюються управлінські підходи, налагоджуються зв'язки з цирками України й закордону. Стабільні вихованців на міжнародних конкурсах закріплюють за КМАЕЦМ репутацію однієї з провідних за профілем у світі [11].

Наукова новизна. Таким чином, у статті вперше розглянуто організаційно-творчі підходи української циркової школи до навчального процесу, його переваги й вади, функціональні особливості.

Висновки. Вищевикладений матеріал дає змогу розв'язати поставлені завдання й дійти таких висновків.

1. Серед головних переваг української циркової освіти варто відзначити: комплексність навчання, практичність курсу, підготовку «робочих» номерів у якості дипломних проєктів, зорієнтованість на міжнародні фестивалі, урахування попиту роботодавців, сприяння в працевлаштуванні. Серед основних вад: надмірне навантаження на учнів; брак фінансування, належних приміщень, викладачів із вузьких спеціалізацій та педагогів-постановників; обмеження жанрів; брак навчально-методичного забезпечення; відсутність постійних баз практики, незадіяність роботодавців у дипломному проєктуванні.

2. У силу специфіки заклад циркової освіти має ширше, ніж у більшості інших навчальних закладів, коло виконуваних функцій.

Головною є *профосвітня функція*: підготовка кваліфікованих артистичних кадрів для цирку є основною метою діяльності закладу. Водночас виконується й *виробнича функція*. Освітній процес націлений на

підготовку не тільки фахівця, а й готового продукту – номеру.

Важливою є функція *популяризації* циркового мистецтва. Завдяки тому, що вистави учнів зазвичай є безкоштовними, цирк стає доступнішим широким верствам населення.

Крім того, виконується функція *профорієнтації*, як завдяки інформуванню абітурієнтів, так і виступам учнів перед широким загалом.

Помітною є *презентаційна* функція, яка досягається через участь учнів та випускників у фестивалях та конкурсах міжнародного рівня.

Через перемоги на конкурсах та через звітні випускні вистави успішно реалізується також функція *просування*: промоція випускників на ринку праці й циркового продукту на внутрішньому й світовому ринках.

3. У сучасній Україні якість циркової освіти є однією з найвищих у світі. Наразі у вітчизняній системі сформовано нові освітні рівні – доктор філософії та доктор мистецтв [1, 7-10]. За нинішніх темпів розвитку, що їх демонструє КМАЕЦМ, циркова освіта закономірно сягне й цих кваліфікаційних рівнів, тим самим закріплюючи репутацію прогресивного мистецького закладу світових стандартів.

Література

1. Безгін О., Успенська О. Вища мистецька освіта в Україні: питання підготовки науково-педагогічних кадрів. Науковий вісник Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого. Київ, 2018. Вип. 22. С. 7-14.

2. Бурцева Н. Становление школы Киевского государственного училища циркового и эстрадного искусства. Советская эстрада и цирк. Январь 1986 г. URL: http://www.ruscircus.ru/kgucei_672 (дата звернення: 10.12.2018).

3. Документы об организации училища 01.07-27.08.1975 р. ЦДАМЛМ України (Центр. держ. архів-музей літер. і мист. України). Ф. 1351. Оп. 1 Спр. 2.

4. Документи про роботу Державної кваліфікаційної комісії 21.03–28.06.1985 р. (Там само). Ф. 1351. Оп. 1, т. 2. Спр. 262.

5. Документи про роботу Художньої ради 23.03.1995 р. (Там само). Спр. 361.

6. Документи про роботу циклової комісії майстерності актора і сценічної мови (протоколи, плани, програма, звіти). 28.08.1985-28.06.1986. (там само). Спр. 261.

7. Звіт про роботу училища 1986-1987 навч. р. (Там само). Спр. 274.

8. Информации о деятельности училища 3.03-22.07.1977 г. (Там само). Ф. 1351. Оп.1. Спр. 34.

9. Информации о работе училища 31.10-21.12.1979 г. (Там само). Спр. 70.

10. Калмыков А. Состояние и перспективы развития современного циркового искусства России. 19.07.2012. URL: <https://echo.msk.ru/programs/razvorot/910384-echo/> (дата обращения: 4.03.2019).

11. Котельников С. "Золотой трюк" по-киевски. Гастроль. 2011. № 3. С. 12–20.

12. Малихіна М. А. Професійна циркова освіта в Україні: історико-мистецтвознавчий аспект. Культура і Сучасність. 2012. № 1. С. 174-179.

13. Отчет о работе училища за 1978-1979 уч. г. ЦДАМЛМ України (Центр. держ. архів-музей літер. і мист. України). Ф. 1351. Оп. 1 Спр. 55.

14. Отчет о работе училища за 1980 г. и 10-ю пятилетку. (Там само). Спр. 101.

15. Передмова. Київське державне училище естрадно-циркового мистецтва. (Там само). Ф. 1351. Оп. 1, т. 2 за 1985-1996 рр..

16. Предисловие. Киевское государственное училище эстрадно-циркового искусства. (Там само). Ф. 1351. Оп. 1 за 1975-1984 рр.

17. План основних навчально-методичних заходів на 1992-1993 н.р. (Там само). Ф. 1351. Оп. 1, т.2. Спр. 339.

18. План основних навчально-методичних заходів на 1994-1995 н.р. (Там само). Спр. 363.

19. План роботи училища на 1988-1989 н.р. (Там само). Спр. 295.

20. План роботи Художньої ради на 1988-1989 рр. (Там само). Спр. 296.

21. Список випускників та студентів училища, які стали переможцями творчих конкурсів. 1979-1996 рр. (Там само). Спр. 386.

22. Статистичний звіт про чисельність, розподіл і склад студентів на початок 1985-1986 н.р. (Там само). Спр. 265.

23. Статут училища від 24.01.1992 р. (Там само). Спр. 333.

24. Ericsson, K. (1998). The scientific study of expert levels of performance: General implications for optimal learning and creativity. High Ability Studies. 9(1), Pp. 75-100.

References

1. Bezghin, O. and Uspenska, O. (2018). Higher Education in Ukraine: problems of training scientific-pedagogical specialists. Academic Bulletin of Kyiv National Karpenko-Karyi University of Theatre, Cinema & Television. Kyiv, 2018. Issue 22. P. 7-14 [in Ukrainian].

2. Burtseva, N. (1986). Formation of the Kyiv State School of Variety and Circus Arts. Soviet variety and circus. January. URL: http://www.ruscircus.ru/kgucei_672 [In Russian].

3. Documents about the School's organization. (1975). Central State Archive-Museum of Literature and Arts of Ukraine. Fund 1351. Description 1. File 2 [In Russian].

4. Documents about the State Qualification Commission work. (1985). (Ibidem). Description 1, vol. 2. File 262 [in Ukrainian].
5. Documents about the Art Council work. (1995). (Ibidem). File 361 [in Ukrainian].
6. Documents about the work of the actor's skill and scenic language course commission (protocols, plans, program, reports) (1985-1986). (Ibidem). File 261 [in Ukrainian].
7. Report about the School work. (1986-1987). (Ibidem). File 274 [in Ukrainian].
8. Information about the School work. (1977). (Ibidem). Fund 1351. Description 1. File 34 [In Russian].
9. Information about the School work. (1979). (Ibidem). File 70 [In Russian].
10. Kalmykov, A. (2012, 19 July) The condition and development prospects of modern circus art in Russia. URL: <https://echo.msk.ru/programs/razvorot/910384-echo/> [In Russian].
11. Kotelnikov, S. (2011). "Golden Trick" of Kyiv. *Gastrol*. No 3. P. 12–20 [In Russian].
12. Malichina, M. A. (2012). Professional circus education in Ukraine: historical and art-related aspect. *Culture and Contemporaneity*. Issue 1. P. 174-179 [in Ukrainian].
13. Report on the School's work. (1978-1979). Central State Archive-Museum of Literature and Arts of Ukraine. Fund 1351. Description 1. File 55 [In Russian].
14. Report on the School's work for the 1980 sch. y. & 10th five-year plan implementation (1980). (Ibidem). File 101 [In Russian].
15. Foreword. Kyiv State School of Variety and Circus Arts. (1975-1984). (Ibidem). Fund 1351. Description 1 [In Russian].
16. Foreword. Kyiv State School of Variety and Circus Arts. (1985-1996). (Ibidem). Fund 1351. Description 1, vol. 2 [in Ukrainian].
17. Plan of main educational-methodical activities. (1992-1993). (Ibidem). File 339 [in Ukrainian].
18. Plan of main educational-methodical activities. (1994-1995). (Ibidem). File 363 [in Ukrainian].
19. School's work plan. (1988-1989). (Ibidem). File 295 [in Ukrainian].
20. Art Council's work plan. (1988-1989). (Ibidem). File 296 [in Ukrainian].
21. List of School graduates and students - winners of creative competitions. (1979-1996). (Ibidem). File 386 [in Ukrainian].
22. Statistical report about the number, distribution, and composition of students at the school year beginning. (1985-1986). (Ibidem). File 265 [in Ukrainian].
23. Statute of the School (1992, January 24). (Ibidem). File 333 [in Ukrainian].
24. Ericsson, K. (1998). The scientific study of expert levels of performance: General implications for optimal learning and creativity. *High Ability Studies*. 9(1), Pp. 75-100 [in English].

*Стаття надійшла до редакції 18.02.2021
Отримано після доопрацювання 15.03.2021
Прийнято до друку 19.03.2021*